

Efecte ale aderării la Uniunea Europeană: schimbare sau pervertire lingvistică?

Cristina CREȚU

Limba se schimbă deoarece este vorbită de indivizi, care își manifestă libertatea și creativitatea într-un cadru istoric, iar, în termeni coșerieni, această *facere* continuă a limbii ilustrează dimensiunea rațională a schimbării lingvistice. Problema raționalității, a “mutabilității limbilor” ține de natura interioară a limbii, de înțelegerea esenței limbii ca o creație continuă. De asemenea, raționalitatea schimbării este ilustrată prin dimensiunea alterității, a intersubiectivității: vorbirea înseamnă un dialog cu cineva, ceea ce duce la crearea continuă a limbilor. Astfel, prin depășirea de către vorbitor a unui model existent, se manifestă *inovația*, care devine *adoptare* atunci când este acceptată de auditor. Adoptarea însă trebuie să survină în urma unei riguroase selecții, determinată de “prestigiul” auditorului care, după preferințe și cultură, găsește o funcționalitate și o justificare (istorică) inovației. Această selecție tinde să fie tot mai mult ignorată, ceea ce conduce inevitabil nu la o schimbare benefică, ci la o pervertire, la o distorsionare lingvistică vizibilă în diverse forme de comunicare.

În condițiile actuale, ale aderării la Uniunea Europeană, unul dintre principiile de bază este acela al diversității limbilor, al încurajării libertății de exprimare și a creațiilor de orice fel. Însă dezirabilul contact firesc și necesar – mai ales în condițiile globalizării – între cetățenii europeni a fost înțeles mai mult ca libertinaj, care să permită întrebuințarea și “siluirea” limbii după bunul plac (nu este doar cazul “avalanșei” de anglicisme din ultimii ani, ci și al degradării vorbirii în diferite tipuri de discurs). Un principiu care stă la baza Uniunii Europene este acela al diversității culturilor și, implicit, al diversității limbilor. Așadar, deschiderea către alte spații culturale, către diversitatea lingvistică și respectul față de individ sunt fundamentale în înțelegerea politicii Uniunii, în condițiile în care interacțiunea dintre oameni vorbind diferite limbi și aparținând unor culturi diferite devine tot mai vizibilă. Respectul pentru diversitatea lingvistică este stipulat în articolul 22 din *Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene*, adoptată în anul 2000, iar aderarea la Uniune înseamnă afilierea de către fiecare țară la politica lingvistică instituită. Un mijloc de conservare a diversității culturale este libertatea de expresie, aspect prevăzut în articolele de lege de la nivel național. Constituția României, în articolul 30, proclamă inviolabile „libertatea de exprimare a gândurilor, a opiniilor sau a credințelor și libertatea creațiilor de orice fel, prin viu grai, prin scris, prin imagini, prin sunete sau prin alte mijloace de comunicare în public.” Acest lucru, înțeles corespunzător, nu poate fi decât benefic; totuși, dreptul la libertatea de expresie, mult îngrădit un timp sau poate tocmai de aceea, este parcă revendicat în mod

abuziv și înțeles diferit, de la perceperea lui individuală și până la atitudinea mass-media.

Se vorbește, în ultimul timp tot mai mult, cu deosebire în presă, despre “stricarea limbii” prin invazia de termeni străini, anglicisme în special, prin calcurile lingvistice, prin amestecul de registre stilistice în scris. Invasia de termeni străini este justificată și nu atât preluarea termenilor este de condamnat, cât dorința etalării lor, ca noi achiziții în vogă; avem mai mult o problemă de atitudine, ceea ce face ca anglicismele omniprezente să devină un soi de etichetă a unui pseudostatut. Nu mai este vorba de adaptarea acestor termeni la limba română, ci de preluarea lor propriuzisă. Nu punem la îndoială cazurile când împrumuturile se justifică (facem parte din Uniunea Europeană și deschiderea către alte culturi, ca și toleranța, sunt necesare și dezirabile) și facilitează relația cu cetățenii străini. Despre limba română devenită mai inteligibilă, prin tendința de *deromânizare* a împrumuturilor anterioare, vorbește Ioana Vintilă-Rădulescu în *Limba română din perspectiva integrării europene*¹:

Caracterul mai mult sau mai puțin inteligibil pentru străini al limbii române folosite în domeniile menționate este întărit în prezent grație tendinței de păstrare în limba română a formei pe care cuvintele împrumutate, mai ales din engleză, o au în limba de origine, și, chiar mai mult, de *deromânizare* a împrumuturilor mai vechi care fuseseră adaptate (precum *cnocaut*, *dumping*, *vizavi* etc.), scrise și/ sau pronunțate acum *knockout* [nokaüt], [damping], *vis-à-vis* etc., ca în limba de proveniență. Aceasta contribuie, pe de o parte, la recunoașterea lor mai ușoară de către străinii cunoscători ai limbilor respective, iar, pe de altă parte, la înlesnirea inteligibilității pentru români a unei porțiuni din vocabularul acestor limbi.

Astfel de împrumuturi ar fi, așadar, îndreptățite în unele domenii, precum cel al științei, al modei, al publicității, al cinematografilei. Câteva exemple în acest sens ar fi: *broker* și *dealer*, cu sensul de „intermediar”, *voucher*, ca „document de călătorie reprezentând contravaloarea serviciilor prestate”, în terminologia economică și financiară; *hard* și *soft*, termeni din cibernetică; *curriculum* „programa școlară pentru o anumită disciplină”, *grant* „sumă de bani nerambursabilă acordată unui cercetător individual, echipe sau institut de cercetare pentru realizarea unei activități de cercetare”, în terminologia învățământului și a cercetării; *body* „obiect de lenjerie feminină”, în domeniul modei; terminologia medicală; tehnicile cinematografice etc. Împrumuturile nu pot fi eliminate și nici nu este de dorit, când ele sunt motivate, completând sau nuanțând sensul unui cuvânt:

Nu poți alunga împrumuturile necesare și nici chiar împrumuturile la modă, pentru că, dacă acestea încep să circule, înseamnă că nu sunt cu totul inutile: înlocuiesc o formulă mai lungă, se specializează pentru o nuanță de sens, conotează ceva suplimentar (Popescu 2008).

Problema apare atunci când aceste împrumuturi sunt utilizate în exces, când nu mai fac parte din limbajul specializat al unui domeniu, ci sunt preluate în limbajul comun:

¹ Ioana Vintilă-Rădulescu, *Limba română din perspectiva integrării europene*, articol consultat prin biblioteca on-line a Universității din București.

Jargonul are o funcție practică, dar e și un semn de apartenență. Când anglicismele sunt doar un mod de a arăta că faci parte dintr-un cerc de cunoscători, folosirea lor poate fi foarte supărătoare, pentru că este exagerată, inutilă, ornamentală (Popescu 2008).

Câteva exemple din categoria acestor împrumuturi inutile ar fi: *advertising* „publicitate”, *spot* „reclamă”, în domeniul publicității; *band* „formație”, *performance* „spectacol”, în domeniul artistic; *fashion* „modă”, *trendy* „modern, în pas cu tendințele modei”, *make-up* „farduri”, în domeniul monden etc. La fel de condamnabile sunt calcurile lingvistice ca, de pildă, „uzabilitate” de la engl. *usability*, în loc de „utilizare eficientă” sau „ușurință în folosire”.

Cea care pare îndeosebi afectată și acuză permanent schimbarea sau „stricarea” limbii este mass-media, fiind uneori neinformată² și, de multe ori, ea însăși sursa fenomenelor de care acuză. Cu ocazia manifestării „Roumanie et Francophonie. Etats generaux”, președintele Uniunii Presei Francofone (UPF), Herve Bourges, vorbea despre necesitatea eliberării de sub așa-numita „dictatură a actualității” care nu face decât să alimenteze un „conformism intelectual”: „Conformismul intelectual e un ritm veritabil chiar și în lipsa dictaturii de tip comunist, iar presa de astăzi stă încă, uneori sub semnul lipsei deontologiei, a transparenței și a pluralismului”³. Considerată un pilon al diversității culturale, prin întreținerea libertății de expresie, la noi presa se luptă, totuși, cu unele presiuni de natură politică, pe de o parte, iar pe de altă parte, cu propria superficialitate. Difuzarea de către mass-media a unor false modele de comportament politic și, implicit, lingvistic nu se înscrie în sfera preocupărilor de promovare a unei societăți moderne, ci dimpotrivă, conturează discursuri și imagini degenerate care nu se afiliază la politica Uniunii Europene; este vorba de acel fenomen al „politicii de bodegă”, semnalat de Andrei Pleșu într-o serie de articole⁴. S-a vorbit, astfel, de o presă românească ce devine „nedigerabilă” (Emil Hurezeanu) prin încercările ziaristilor de a epata prin ceva dar și prin deversarea în articole a propriilor angoase: „specificitatea presei noastre constă în faptul că ziaristul vrea să fie subiectul,

² Stelian Dumistrăcel, *Vițadevie*, în „Jurnalul Național”, 5.04.2006. Autorul face referire la titluri ale articolelor de presă care ridică unele semne de întrebare: „Desigur, de la texte din ziare sau din emisiuni tv sau radio, publicul nu se așteaptă la recenzii științifice, dar în mass-media, în căutarea unor aspecte de senzație, s-a înfiripat o imagine de tip folcloric a înnoirilor, începând prin titluri cum ar fi *Se schimbă limba?*, *Dicționar pe fugă*, *Un dicționar recent aparut a modificat limba română*, când, de fapt, noutățile reprezintă mai ales modificări punctuale privind scrierea unor cuvinte. În același registru s-a titrat și în legătură cu opinii (uneori grăbite, altelei „accomodate”) ale specialiștilor (din alte centre universitare decât București): *Bomba DOOM 2*, *Scandalul provocat de noul dicționar ortografic român explodează la Iași*, *Revoltă a lingviștilor*, *Agramați din iulie* („Gazeta de Cluj”). Mass-media s-a facut ecou al păsului viitoarelor victime și prin alte enunțuri: *Generația sacrificată de DOOM 2* etc.”.

³ Forumul „Presa și Informarea”, organizat în cadrul manifestării „Roumanie et Francophonie. Etats generaux”, date furnizate de Rompress.

⁴ Andrei Pleșu, *Telecomanda lui Pleșu: politica de bodegă*, în „Adevărul literar și artistic”, 4.06.2008: „Există, în Uniunea Europeană, tot soiul de politicieni: unii deștepți, alții proști, unii naivi, alții șmecheri, unii rafinați, alții mai din topor. Există peste tot demagogi, mincinoși, tehnocrați sobri și diletanți euforici, funcționari mediocri și (rar) strategi străluciți. Ceea ce însă nu se găsește pe scena publică din țările «civilizate» e politicianul de bodegă, hahalera volubilă, derbedeul. La noi, specia e, dimpotrivă, amply reprezentată”.

autorul și obiectul articolelor sale. Românii scriu des despre ei, din ipostaza celui care se privește în oglindă”⁵. Deși s-ar cădea să arate mai multă responsabilitate în utilizarea limbii, pentru mass-media nu calitatea în această direcție pare să aibă prioritate. Unul dintre fenomenele care s-au generalizat ar fi îmbrățișarea discursului afectat, presărat cu eufemisme, dar și cu barbarisme care nu se justifică: „înlocuirea cuvintelor «normale», consacrate, îndestulătoare semantic, prin termeni prețioși, țanțoși, simptome ale unui anumit parvenitism cultural” (Pleșu 2008b), doar pentru a etala o „fandoseală lexicală”, o pretenție de erudiție.

Uneori se întrevăd, în limbajul social-politic actual, reminiscențe ale vechii *limbi de lemn*, prin îndreptarea spre „clișeizare”, în sensul că se manifestă tendința de vehiculare până la refuz a unor cuvinte/ expresii al căror conținut nu este întotdeauna sau este rar înțeles; sunt preluate formule goale de conținut, care și-au pierdut, prin repetare, sensul. Acesta este efectul afirmării unei „maniere”, aceea de a vorbi prin termeni considerați a fi „la modă”, în discursul politic, pe de o parte, și în vorbirea obișnuită, prin invazia termenilor străini, pe de altă parte, ambele aspecte dovedind infiltrația de incultură și o lipsă de fond, vehiculare de forme goale. Un exemplu ar fi fenomenul derivării cu prefixe. Aderarea României la Uniunea Europeană a dat productivitate superioară prefixului *euro-* care, pe lângă contextele obișnuite (*euroalegeri, europarlamentar*), apare și forțat (stilistic), cu efect uneori voit (auto)ironic, denunțând doleanța românilor de a fi văzuți într-o lumină „europeană”: este cazul *euromărțișoarelor* – pătrate reprezentând steagul albastru cu douăsprezece stele galbene despre care aflăm, din „Evenimentul zilei”, 2.03.2007, că au fost în topul vânzărilor la Timișoara – și, mai ales al *eurostrăchinilor* — nimic altceva decât găvane, copăi și tăvi lucrate în Vâlcea și cerute de țări din Uniunea Europeană (aflăm din „Adevărul”, 2.05.2007), dar care, comandate de europeni și „binecuvântate” cu prefixul *euro-*, își capătă parcă un nou statut. Tot atât de productiv, dar nu doar în sfera politicului, ci în cadru social mai larg, este prefixul *super-* (*supercasă, supermașină, superdistracție, superpetrecere*), un clișeu care se pretează aproape la orice context – cu atât mai mult cu cât prefixul a devenit cuvânt autonom cu semnificație superlativă – fenomen izbitor îndeosebi în vorbirea tinerilor, o „modă” care maschează – sau poate demască – incultura, vehicularea cuvintelor goale, inconsistente, „forme fără fond”. Din punct de vedere stilistic, dacă *limba de lemn* a ideologiei comuniste suferea de lipsa stilului individual și de manifestarea unui stil „colectiv” rigid și impersonal, pus exclusiv în slujba vehiculării unor idei la fel de rigide, destinate să „lezeze” gândirea și să inducă automatisme verbale și de comportament, stilul ce caracterizează discursul politic actual cunoaște variante individuale, renunțând la generalitate și uniformizare. Mai mult decât atât, există tendința de impunere a stilului propriu – ca o confruntare pentru supremație – fiecare politician intenționând să-și mediatizeze propria manieră de discurs.

Limbajul social și politic actual este un compartiment aflat încă – deși după aproximativ 19 ani de tranziție – în faza tatonărilor, a experimentului lingvistic, a

⁵ Discuția despre mass-media și diversitatea culturală: forumul „Presa și Informarea”, organizat în cadrul manifestării „Roumanie et Francophonie. Etats generaux”.

combinației haotice de informații și, deși îndepărtându-se de închistarea *limbii de lemn*, se refugiază de multe ori într-un alt limbaj „decăzut”, cu propriile clișee, iar în condițiile aderării la Uniunea Europeană, diversitatea și libertatea de creație sunt revendicate abuziv, limba română fiind supusă, în mod continuu, unei degradări, care este greșit înțeleasă ca libertate de exprimare.

Bibliografie

- Dumistrăcel 2006: Stelian Dumistrăcel, *Vițadevie*, în „Jurnalul Național”, anul XIV, nr. 2031, 5.04.2006, p. 26.
- Pleșu 2008a: Andrei Pleșu, *Telecomanda lui Pleșu: politica de bodegă*, în „Adevărul literar și artistic”, 4.06.2008, nr. 5564 (consultat pe <http://www.adevarul.ro/articole/telecomanda-lui-ple-su-politica-de-bodega.html>).
- Pleșu 2008b: Andrei Pleșu, *Telecomanda lui Pleșu*, în „Adevărul literar și artistic”, 11.06.2008, nr. 5570 (consultat pe <http://www.adevarul.ro/articole/telecomanda-lui-ple-su-3.html>).
- Popescu 2008: Lucian Popescu, *Interviu cu filologul Rodica Zafiu despre cuvinte la modă, snobism și clișee*, HotNews.ro, 24 iunie 2008 (consultat pe http://student.hotnews.ro/stiri-intalniri_online-3344522-interviu-filologul-rodica-zafiu-despre-cuvinte-moda-snobism-clisee.htm).

Effects of the adhesion to European Union: change or perverting of language?

Language changes as it is spoken by individuals who express their freedom and creativity in a historical frame. The problem of linguistic change is an inner aspect of language, of understanding language as permanent creation. One of the principles that shape the basis of the European Union's politics is maintaining language diversity and encouraging freedom of expression and creation. But the intended natural contact between European citizens has frequently been mistaken as a sort of libertinism which leads to linguistic perverting not only through the amount of barbarisms, but also through the degrading of *speech in various types of discourse*.

Iași, România